

1906.

РІЧНИК ІХ. ТОМ XXXV.
КНИЖКА ІХ. ЗА ВЕРЕСЕНЬ.

ЗМІСТ.

НАШ АЛЬБОМ: Поезії Надії Кибальчич, Уляни Кравченко, Марійки Підгірянки, М. Старицького, Ол. Красовського, М. Юльченко-Здановської	345, 354, 370, 420, 438, 485
ІВАН ФРАНКО: Терен у нозі	346
МИКОЛА САДОВСЬКИЙ: Спомини з російсько-турецької війни 1877—1878 року	355
ГНАТ ХОТКЕВИЧ: Лихолітте, дія III (кон. буде)	371
ІВ. ФРАНКО: Стара Русь III	382
НАТАЛЯ РОМАНОВИЧ: Чорні очи	393
ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО: Із проблемів соціаліста	409
ДР. ВЛАД. ДЖОРДЖЕВИЧ: Посол від „Матушки“	421
МИРОСЛАВ ГАВРИЛІВ: Нерви і душа I	439
ФР. ПОППЕР: Три ескізи	450
ДР. Т. МАСАРИК: Промова до студентів про науку, релігію і школу	453
ЕДГАР ВАЛЕС: Суд чотирьох	468
МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ: Із австрійської України	486
Бібліографія	502
Книжки надіслані до редакції	508

Редакційний комітет:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ДР. ІВАН ФРАНКО.

ЛІТЕРАТУРНО- НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ (Львів,
ул. Чарнецького 26) видала доси отєї книжки:

В першій серії:

1. С. Ковалів. Девертир і інші оповідани . . .	1-60	Кор.
2. Іван Франко. Поеми . . .	1-60	„
3. О. Кобилницька. Покора і інші оповідани . . .	1-40	„
4. Гю де Монасан. Дика папі і інші оповідани . . .	1-30	„
5. І. Франко. Полуїка і ин. борисл. оповідани . . .	1-40	„
6. Н. Кобринська. Дух часу і інші оповідани . . .	1-60	„
7. Енот Гамеун. Голод, роман . . .	2-20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії . . .	1-60	„
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов. . .	1-60	„
10. У. Шекспір. Гамлет, принц данський . . .	1-80	„
11. Генрик Понтонпідан. Із хат. Оповідани . . .	1-40	„
12. Богдан Лепкий. З жити. Оповідани . . .	1-20	„
13. Гергарт Гаутман. Візвиз Геншель . . .	1-60	„
14. М. Коцюбинський. В путах шайтана. Оповід. . .	1-60	„
15. У. Шекспір. Приборкана гоструха . . .	1-40	„
16. Панас Мирний. Дихі люди . . .	1-40	„
17. В. Короленко. Судний день . . .	1-20	„
18. У. Шекспір. Макбет . . .	1-60	„
19. К. Гудков. Уріель Акоста . . .	1-40	„
20. У. Шекспір. Коріолян . . .	1-80	„
21. М. Яцків. В царстві сатани . . .	1-60	„
22. Панас Мирний. Морозенко . . .	0-90	„
23. Леся Мартович. Нечитальник . . .	1-60	„
24. М. Коцюбинський. По людському . . .	2-00	„
25. В. Оркан. Скапаний світ, драма . . .	1-00	„
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі . . .	1-60	„
27. У. Шекспір. Юлій Цезар . . .	1-60	„
28. Л. Толстой. Відродженє, (3 томи) . . .	3-60	„
29. К. Гавлічек-Воровский. Вибір поезій . . .	1-60	„
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина . . .	1-80	„
31. І. Франко. Коваль Бассім . . .	1-60	„
32. У. Шекспір. Антоній і Клеопатра . . .	1-80	„
33. Е. Тимченко. Калевала, фінська епопея . . .	3-00	„
34. О. Катренко. Пил Природа і ин. оповідани . . .	1-40	„
35. У. Шекспір. Багато галасу в нечевлі . . .	1-60	„
36. Іван Франко. Сім казок, новелі . . .	1-40	„
37. С. Воробкевич. Над Прутом, поезії . . .	1-60	„
38. У. Шекспір. Ромео і Джульєта . . .	1-80	„
39. К. Сроковський. Оповідани . . .	1-40	„
40. А. Кримський. Пальмовє гилля, (3-00) . . .	2-00	„
41. О. Коницький. Молодий вік Макс. Одинци . . .	2-00	„
42. Гю де Монасан. Горлі і інші оповідани . . .	1-30	„
43. В. Кравченко. Буденне житє. Оповідани . . .	2-00	„
44. У. Шекспір. Король Лір . . .	1-80	„
45. Д. Луїнович. За Кадальву, повість . . .	3-00	„
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц . . .	1-20	„
47. І. Франко. Захар Беркут (брош. 1-20) К. опр. . .	1-60	„
48. У. Шекспір. Міра за міру . . .	1-40	„
49. М. Коцюбинський. Поединю і ин. опов. . .	2-00	„
50. О. Стороженко. Марко проклятий, поема . . .	1-40	„
51. С. Ковалів. Рыболови . . .	2-00	„
52. Марко Вовчок. Народні оповідани. т. I. (1-60) . . .	2-00	„
53. П. Мирний. Серед степів. Оповідани . . .	3-00	„
54. Е. Ярашинська. Перекиньчани . . .	2-60	„
55. В. Винниченко. Повісті й оповід. . .	3-00	„
56. Л. Мартович. Хитрий Панько . . .	1-50	„
57. В. Вересась. Записки лікаря . . .	3-00	„
58. М. Вовчок. Народні оповідани Т. II. (1-60) . . .	2-00	„
59. М. Горький. Мазьва і інші опов. . .	2-50	„
60. М. Дерлиця. Композитор і інші опов. . .	2-00	„
61. Ю. Заср. Легенди . . .	2-40	„

СУД ЧОТИРЬОХ.

ПРОЛЮГ.

РЕМЕСЛО ТЕРІ.

Йдучи від „Plazza del Mina“ вузкою улицею, де від 4—6 години повіває фляга Злучених Держав на домі американського консуляту, і далі сквером, на яким стоїть гостиниця „Hôtel de France“, ви обійдете церкву і пройшовши ще головну вулицю Кадикса, натрафите просто на національну каварню „Café des Nations“.

О п'ятій годині буває тут звичайно дуже мало гостей і валя в колумнами все пуста так само, як і маленькі столики, що стоять перед входом.

Раз пізнім літом одного неврожайного року сиділи в тій каварні при столику чотири мужчини і вели горячу розмову. Перший в них був Леон Гонзалес, другий Пойкарт, третій був знаменитий Жорж Манфред і в кінці четвертий був Тері або Саймонт. Із цілого того квартета тільки один Тері не потребує ніяких описів. Його знає кождий, хто знає сучасну історію. У всіх судових місцевостях знайдете звістку про його діла і там він відомий під назвою Тері alias Саймонт.

Коли ви дуже цікаві і маєте потрібний дозвіл, то можете розглянути його фотографії в 18 ріжних позах: із руками, перехрещеними на широких грудях, en face, з борідкою, що лиш починає рости, з ...але на що описувати всі пози?

Існує навіть фотографія його вух, незвичайно великих і незвичайно поганих, а також подрібна і блискуча історія його життя.

Сіньор Паольо Мантегацца, директор національного музею у Фльоренції, зробив честь Тері і згадав про нього у своїм замітнім творі, в статі під назвою „Інтелектуальне значінє лица“, тому то, повторяю ще раз, кождому, що займаєть ся кримінольоґією і психольоґією, Тері повинен бути безумовно відомий. Тепер сидів Тері при маленькім столику і почував себе очевидно дуже ніяково. Він то погладжував свої товсті щоки, то порушав густими бровами, то потирив свій гладкий підбородок... словом поводитив ся так, як чоловік, що попав у товариство людей, які стоять далеко висше від нього і своїм становищем і освітою; і треба сказати правду,

що хоч Гонзалес з своїми ясно-голубими очима та неспокійними руками, Пойкарт важкий, похнюповатий та підзорливий і Жорж Манфред зі шпаковатою бородою та моноклем і не були так знамениті посеред криміналістів, то все таки кождий з них був сам по собі дуже замітним чоловіком.

Манфред, що читав газету „Herald di Madrid“, поклав її на бік, здохнув моноклем, витер його чистим платочком і засьміявся тихцем.

— Сьмішні ті Москалі! — сказав він.

Пойкарт захмурився і взяв газету.

— Хто сим разом?

— Убили губернатора одної полудневої губернії.

Манфред усміхнувся згїрдливо.

— Скажіть, коли то бувало, щоб чоловіка вбивали бомбою?

— Так, так, я знаю, бували такі випадки, але як усе те виходило по дурному! Хиба можна припускати, закладаючи міну під стїну, що тягнеться довкола гóрода, що вона справі уба з иньшими особами й мойого ворога?

Пойкарт читав уважно і не спішачись телеграму.

— Князь ранений небезпечно, а влочинцеві відірвало руку — читав він і похитував незадоволено головою.

Руки Гонзалеса порушалися нервово, що у нього було признаком великого схвильованя.

— Тут наш приятель — сказав Манфред, показуючи у сторону Гонзалеса, і засьміявся, — він має щось на сумлїню...

— Так, дійсно — перервав йому швидко Леон — але се було проти мого бажаня! Ти-ж памятаєш, Манфреде, і ти також, Пойкарте? (До Тері він не звертав ся). Я був сильно противний тому, памятаєте? — Він видимо хотїв оправдати ся, хоч обжалуванє не було висловлене. — То була маленька бомба, діло було в Мадридї — говорив далї сильно хвилюючись. — До мене прийшло кілька робітників із барчельонської фабрики і оповїли менї про те, що хотять зробити... Я здивувався їх невідомости і цілковитому незнаню законів хемїї... я написав їм складовї частини... я благав їх... так, благав, мало що не на колїнах, аби придумали щось иньше. „Діти мої — сказав я їм — ви берете ся за діло, в яким навіть хеміки поводять ся зі страхом. Коли директор фабрики лихий чоловік, то очевидно убийте, — ну, застрільте його; підїть до нього по обїдї, коли він сидить умучений, подайте йому

правою рукою просьбу... ну, а лівою... ось так!" — Леон стиснув кулак і зробив жест, немов стріляє. — Та вони не послухали мене!

Манфред помішав ложечкою у склянці і кивнув головою; в його сірих очах появилася усміх.

— Так — сказав він — я пам'ятаю, що було вбитих кількох людей, але головним свідком у тій процесі був фабрикант, для якого призначено бомбу!

Тері закашляв. Усі поглянули цікаво на нього.

— Я не маю претензії бути такою відомою особою, як ви, сеньори — сказав він і в його голосі прозвучала досада — ви говорите про різні правительства, королів, конституції, і дуже часто я не розумію вас цілковито, але... коли чоловік робить мені шкоду, то я розіб'ю йому голову — він запнувся — я не можу висловити ся, але я хочу сказати, що ви убиваєте людей без усякої ненависти, які ніколи вас не тикали, з тим я не можу погодити ся. — Він знов пристанув, очевидно хотів іще щось сказати, добряючи виразів, поглядав пильно у гору, а в кінці похитав головою і замовк.

Усі поглянули допитливо на нього, а потому всьміхнули ся і переглянули ся поміж собою.

Манфред вийшов із кишині поганеньку папіросницю, узяв папіроску, запалив її і почав курити.

— Твій спосіб убійства, дорогий Тері — пробуркотів він — дурацький спосіб! Ти вбиваєш людей для своєї вигоди, а ми вбиваємо їх задля справедливости, і се власне визначає нас із поміж маси професіональних убійців. Коли ми бачимо чоловіка, що обиджає своїх ближніх і грішить проти Бога й людей — Тері перехрестив ся — і знаємо, що відповідно до людських законів він уїде кари, то ми самі караємо його.

— Послухайте, — перервав йому Шойкарт, що мовчав доси — раз була дівчина, молода і гарна; вона жила там — він показав рукою на північ, — а він був сьвященником. Розумієте, сьвященник обидив її, родичі її мовчали, то так часто буває!... Але душа дівчини була переповнена проклятем і соромом, вона не згодила ся йти більше до нього; тоді він силою протримав її в своїм домі, поки вона подобала ся йому, а потім викинув на вулицю; тоді я знайшов її. Вона була для мене чужа, але я сказав собі: „Тут злочин, якого не признають закони“. Одного разу нічю я зайшов до сьвященника

і сказав йому, що один подорожний умирає і просить його прийти; він очевидно був би не пішов, але я запевнив його, що той подорожний богач і значна особа; тоді сіли ми на коні, що я привів, і поїхали в гори до маленького дімка. Приїхавши туди я замкнув двері, а він обернув ся і... зрозумів, що був зланий.

— Що ви хочете зробити зі мною? — спитав він мене.

— Я убю вас, сеньор, — сказав я, і він увірив мені. Я пригадав йому історію з дівчиною... Коли я підійшов до нього, він закричав, але то даремно...

— Позвольте мені бачити сьвященника — просив він.

— Я подав йому зеркало... Другого дня знайшли його мертвого без усяких признаков насильної смерти!... — закінчив просто Пойкарт своє оповіданє.

— Як?

Усі споглянули на нього з цікавістю. Пойкарт мовчав уперто. Тері захмарений слїдив підзорливо за ними.

— Коли ви вмієте так убивати, як говорите — сказав він — то чого ви посилали за мною?... Працюючи у фабриці вин у Хересї, я був щасливий... Там є дівчина; мене називають там Хуан Самарец. — Він обтер собі чоло і поглянув на них. — Коли я дістав ваш лист, мені здавало ся, що я хочу вбити вас усіх, ким би ви не були; ви розумієте, я був щасливий... і є дівчина... а давнє жите я забув...

Манфред перервав його нескладну бесїду.

— Слухай — сказав він приказуючо — не тобі мізкувати про причини наших поступків. Ми знаємо добре, хто ти й що ти, ми знаємо про тебе навіть більше, як знає поліція, і можемо легко вислати тебе на шибеницю!

Пойкарт кивнув на те потверджуючо головою, а Гонзалец, як великий знавець людської натури, поглянув цікаво на Тері.

— Ми потребуємо четвертого — говорив далі Манфред — до діла, яке збираємо ся виповнити, потребуємо такого чоловіка, який не знав би иньших стремлїнь крім жадоби справедливости, а що такого ми не знайшли, то мусимо взяти злочинця, або докладнїйше, убійця.

Тері розняв рот, але не промовив ані слова.

— Такого чоловіка — говорив Манфред — якого можемо одним своїм словом погубити, коли він обманить нас! Такий чоловік — се ти. Ти не ризикуєш нічим і будеш добре винагородже-

ний, а може від тебе й не зажадають убійства!... Слухай — сказав він, бачучи, що Тері хоче щось промовити — ти знаєш Англію? Бачу, що ні! Знаєш ти Гібральтар? Ну отже... то такий сам народ, Їх земля там — і рука Манфреда вказала знов на північ — оригінальна земля, скучна, з оригінальними і скучними людьми! Там є чоловік, член правительства, але є й люди, про яких правительство ніколи там не чувало! Пам'ятаєш одного: Гарсія, Мануель Гарсія, провідник карлістівського руху. Він тепер в Англії — єдиний країні, де він безпечний, і в Англії управляє тутешнім великим рухом! Знаєш, про що я говорю?

Тері кивнув головою.

— Сього року, як і минулого, був голод, люди вмирали під церковними дверми, на площах, вони були свідками, як міняло ся вдеправоване правительство і як переходили мільони народніх грошей у кишені дипломатів. Сього року повинно щось стати ся і старий режим повинен бути усунений. Правительство знає те, а також знає, в чім лежить небезпека; воно розуміє, що його спасенє залежить від того, чи Гарсія попаде йому в руки швидше, поки буде зорганізований бунт. На разі Гарсії не грозить небезпека і він міг би так прожити увесь вік, якби не один із членів англійського правительства, який збираєть ся перевести в парламенті новий закон. Коли той закон перейде, Гарсія буде засуджений на смерть і тому ти повинен допомгти нам та зробити все, щоб той закон не був ніколи прийнятий! Ось причина, задля якої ми післали за тобою!

Тері прошепотів розсіяно:

— Але як же?..

Манфред виймив із кишені карточку і передав її Тері.

— Я думаю, що се — сказав він із натиском — докладна копія поліційного опису твоєї особи.

Тері знов кивнув головою.

Манфред нахилив ся до нього і показав на слово, що стояло на середній сторінки.

— То твоє ремесло? — спитав він.

Тері поглянув здивовано.

— Так — відповів він.

— Чи ти дійсно розумієш ся на тім ремеслі? — спитав Манфред серіозно, а иньші нахилили ся також до них, аби почути його відповідь.

— Розумію ся — сказав Тері помалу — я знаю все, що лише можна знати, і якби я не помилив ся, то заробив би значні гроші.

Манфред зітхнув із полекшею і махнув до своїх двох товаришів.

— Ну — сказав він — тепер англійський міністер може вважати себе мертвим чоловіком!

РОЗДІЛ I.

ГАЗЕТНА ІСТОРІЯ.

14 серпня 1905 р. появилася на сторпцях одної серйозної льондонської газети невеличка стаття, в якій була мова, що міністер заграничних справ незвичайно занепокоєний отриманими кількома листами з погрозами і готов дати нагороди 50¹⁾ фунтів тому, хто подасть вказівки, потрібні для арештованя винувника або по просту вкаже місце його пробуваня.

Невеличка група людей з висшої аристократії, що читала ту газету, була страшно здивована по перше тим, що міністер загалом міг чогось налякати ся, а по друге вразила їх заява міністра про своє занепокоєнє. Невже він міг хоч на хвилину повірити тим листам? Невже заява про нагороду може що допомогти?

А люди з низших верстов, що читали менше серйозні, але більше розширені газети, переглядаючи машинально їх скучні стовпці затримували ся з особливою цікавістю на тій заяві.

— Ого! А се що? — крикнув редактор „Комети“ Сміт і прочитавши її вирівав зараз ту замітку великими ножицями, наклеїв її на картку білого паперу і написав наголовок:

„Хто кореспондент сера Філіпа?“

Тому, що Сміт стояв у ворожих відносинах із видавцем серйозної газети, то продумавши все добре написав статтю, в якій жартовливим тоном висловив здогад, що листи правдоподібно написав якийсь енергічний виборець, котрому надійло правительство, що працює так повільно.

Видавець „Заходу“, цілковито сивий чоловік, із повільними рухами, прочитав ту замітку два рази, вирівав її обережно, прочитав іще раз, положив помалу під притискач і швидко забув

¹⁾ 1 фунт має 24 корони.

зовсім про неї.

А видавець передової газети „Мегафон“ прочитавши і швидко вирівавши ту замітку, задзвонив і казав прикликати до себе репортера, якому, задихаючись від зворушення, давав відразу кілька поручень.

— Ідіть зараз до міністерства і старайтеся побачити сера Філіпа Рамона. Провірте, чи вірно описана вся та історія, за що йому грозять і в чім лежить та погроза; коли можна, старайтеся дістати копію з одного такого листа. На випадок, якби вам не вдалося побачити ся з міністром, відшукайте котрого його секретаря і поговоріть із ним.

Послушний репортер полетів заразсінько виконати ті припоручення. За годину вернув ся в такім сильнім схвилюваню, яке звичайно нападає репортера, коли думає, що натрафив „на слід“ злочину.

Молодший редактор дав подрібне справозданє про все те старшому редакторови, а сей великий муж промовив: „Дуже гарно, то дуже гарно“, що в його устах було великою похвалою.

Про те, що було по словам редактора „дуже гарно“, можна було довідати ся зі стовців газети „Мегафон“, що вийшла другого дня рано:

„Міністер у небезпеці!... Погрози забити міністра заграничних справ!...

„Суд чотирьох“!

„Заговор можна усунути відкликанєм проєкту про видачу переступників чужих держав.

„Замітне відкритє!“

„Багато розмов викликала статя, що появила ся у вечірнім числі „Національної Газети“ такого змісту:

„Міністер заграничних справ, сер Філіп Рамон, отримав останніми часами кілька листів із погрозами, написаних очевидно одною особою. Ті листи на стільки серйозні, що міністер заграничних справ не міг не звернути на них уваги, а наслідком того він визначає 50 фунтів штерлінгів тому, хто подасть можливість відкрити і арештувати автора тих анонімних листів.

„Таке оголошенє видавало ся дуже дивним, бо між кореспонденцію кожного державного діяча і дипломата попадає щоденно жаса анонімних листів із погрозами, тому „Мегафон“ поробив зараз розвіди про причину такого незвичайного оголошеня. Кореспондент

поїхав навіть до дому сера Філіпа Рамона і був дуже чемно прийнятий.

„Робити так, як я поступив, очевидно не прийнято — сказав знаменитий міністер заграничних справ у відповідь на запит нашого кореспондента — але я сям разом поступив так за згодою своїх товаришів у парламенти. Ми маємо деякі причини підозрівати те, що криється за тими погрозами, і я повинен додати, що та справа вже від кількох неділь є в руках поліції. Ось маєте один такий лист — сказав сер Філіп, виймаючи з портфеля картку заграничного паперу, і був навіть такий ласкавий, що дозволив нашому кореспондентови зробити з нього копію. Лист був без дати, написаний гарним англійським стилем. Ось він :

„Ваша ексцеленціє!

„Проект закона, який ви хочете провести в парламенті, несправедливий! Силою того закона люди, що знайшли собі тепер захист в Англії, де ховають ся перед переслідуваннями деспотів і тиранів, мають бути їм видані. Нам відомо, що про той проект в Англії існує дві різнородні думки та що від вашого впливу і тільки від вас залежить, аби той проект прибрав остаточно форму закона. На жаль, ми мусимо упередити вас, ексцеленціє, що коли ваша партія не згодить ся взяти назад той проект, ми будемо примушені усунути вас, і не лиш вас, але й кожного, хто рішив би ся дати тому проекту законну силу“. Підпис: „Суд чотирьох“.

„Очевидно, в проекті, на який вони натякають — сказав сер Філіп — говорить ся дійсно про видачу державних переступників, і якби опозиція противної менї партії не була так сильна, то я ще минувшого засідання був би перевів його в закон.

„Сер Філіп поясняв іще довго, що той проект викликаний непевним положенєм королівського дому в Еспанії.

„Дуже важно — говорив він — аби ані Англія, ані ніяка иньша держава не давали захисту пропагандистам, людям зовсім нешкідливим для чужої держави, але таким, що можуть своїми поступками підбурити всю Европу. Тепер переводять такі проекти у всіх європейських державах і відповідно до договору мали бути оголошені рівночасно ще минулого року разом із нашим проектом.

„Чому надаєте ви таке значіне тим листам? — спитав міністра кореспондент нашої газети.

„Тому, що нашій слідчій поліції і поліції иньших держав відомо, що люди, які писали ті листи, постановили дійсно зробити

те, про що говорять. То серйозна справа! „Суд чотирьох“, як підписують ся ті люди, відомий майже всій Європі, а ми страшно бажали би знати, хто вони такі в дійсности. Чи вони справедливі, чи ні, се ще питанє, але вони переконані, що наша справедливість беззаконна і вони постановили поправити її. Ті люди убили вже генерала Треловича, повісили доставця французької армії Конрада на Place de la Concorde у присутности цілої сотки поліцаїв, що оточували їх! Вони застрілили Германа де-Блюа в його кабінеті за те, що він своєю філософією псував усю молодіж.

„Потім міністер заграничних справ передав нашому кореспондентови реєстр злочинів, довершених тим дивним квітетом.

„Наші читачі пригадають собі правдоподібно всі ті вбійства, але дивно, що до нинішнього дня подіція всіх країв переховує так уперто тайну про „Суд чотирьох“. Ні один злочин не мав нічого спільного з другим, у пресі не подавано ніколи ніяких подробиць про ті вбійства, а може читаючи їх хтось із публіки давно відкрив би тайну тої предивної шайки!

„Тепер газета „Мегафон“ може надрукувати подрібний реєстр шіснацятьох убійств, доконаних тим „Судом чотирьох“.

„Два роки тому назад — говорив далі міністер — по вбійстві де-Блюа якимось щасливим випадком, не вважаючи на зручне перодяганє, один із тих „чотирьох“ був пізнаний агентом, який признав у нїм чоловіка, що виходив із дому де-Блюа на „Avenue Kléber“; його слідили три дні в надії, що разом із ним зловлять і всіх інших; але він завважав у кінці, що за ним слідають, і постановив ратувати ся; хоч його вже були оточили в одній каварні в Бордо, куди за ним приїхали агенти з Парижа, та поки рішили ся вбити його, він сам застрілив одного поліціянта та двох жандармів і сам убив себе. Тоді здохмили з нього фотографію, яку розіслали по всій Європі, але доси лишило ся тайною, хто він був і навіть його національність невідома.

— Але-ж їх усе таки чотири? — спитав кореспондент.

„Сер Філіп лише стиснув плічми.

— Вони звербували собі мабуть когось або працюють тільки під давною фірмою! — сказав він.

„Потім міністер додав: Я умисно опублікував у пресі отриманє тих листів по перше, аби небезпека, що грозить не лиш жені, але й кождому громадському діячеві, який іде проти бажань тої сили, була йому відома, а по друге, аби публіка знаючи, на що ми

наражаємо ся, помагала сама піддержувати порядок і своїм співділанем облекшувала обовязки тих, що силою свого положеня мусять старати ся уривати дальші незаконні проступки.

„Не вважаючи на всі змаганя нашої поліції, що працювала дуже енергічно, вона не добила ся нічого, крім непереривно установлених зносин зі всіми визначнішими поліційними агентами Європи.

„Додаємо повний реєстр убійств, доконаних „Судом чотирьох“ в усім подробицями, які лиш поліція могла дістати! Дозвіл надрукувати той реєстр ми дістали завдяки ласкавости міністерства заграничних справ.

„Льондон, 7 жовтня, 1899 р.

„Томас Кутлер, кравець, властитель skleпу. Знайдений мертвим. Підозрівають убійство. Окружний слідчий судя дав таке резюме: умер насильною смертю, злочинець невідомий. (Потім причина убійства справджена поліцією. Кутлер, якого правдиве імя Бентвіч, був доволі заможний чоловік, але лютий експлуататор робучої сили. Три рази його обвиняли за користуванє його-ж слуг, а крім того поліція підозріває ще серіознійшу причину того убійства, яка дотикає поведженя Кутлера з його робітницями).

„Лієж, 28 лютого, 1900 р.

„Жак Еллерман, префект. Застрілений по дорозі з „Опери“ до дому. Еллерман був відомий як бонвіван і гуляка. При розборі діл по його смерти вияснило ся, що він розтратив майже пів міліона франків із народного фонду.

„Сеттел (Кентукі)... жовтня, 1900 р.

„Судя Андерсон. Знайдений задушеним у власній хаті. Андерсон ставав три рази перед судом обжалуваний за вбійство. Він був провідником Андерсонського бунту у ворожнечі між Андерсоном і Гора. Три рази був увільнюваний судом і признаваний „невинним“. Не належить забувати, що останнім разом, коли його обжаловувано за вбійство видавця газети „Звізда“, він по скінченю процесу стискав руки всім судям, поздоровляючи їх.

„Нью-Йорк, 30 жовтня, 1900 р.

„Патрік Узелч. Відомий лихвар і злодій громадських грошей; був якийсь час міським касієром. Головний учасник безчесної умови про брукованє улиць. Здискредитований „Нью-Йоркською Газетою“. Узелча знайшли повішеного в маленькім ліску на острові. Тоді думали всі, що він скінчив самовбійством.

„Париж, 4 марта, 1901 р.

„Пані Деспард. Задушена. Сей випадок брали також довго за самовбійство, поки в руки поліції не попали ріжні цікаві подробиці. Про паню Деспард не можна нічого доброго сказати. Вона була відома своєю „торговлею живим товаром“.

„Париж, 4 марта, 1902 р. (рівно в рік).

„Пан Габріель Лянфін, міністер залізниць, знайдений застріленим у своїй колясі в Бульонським Лісі. Його візник був арештований, але випущений швидко. Він кляв ся, що не чув ні вистрілу, ні крику свого пана. Тоді падав дощ і в парку було мало осіб. (Крім сих у реєстрі було ще 10 випадків иньших убійств, усі подібні до описаних, із включенем тут смерти Треловича й де-Блюа)“.

* * *

Се була дійсно дивна історія. Головний редактор сидючи у себе в кабінеті, прочитав її ще раз і сказав:

— Дуже, дуже гарно!

Редактор, по імені Сміт, прочитав також другий раз статю і з радости та успіху увесь почервонів.

Міністер заграничних справ читав ту статю в ліжку, попиваючи чайок, але опісля нахмуривши ся почав пригадувати собі, чи дійсно сказав був так багато.

Начальник французької слідчої поліції прочитав усе в телеграмах, перекладених із англійського, в газеті „Temps“, і став злобно проклинати балакучого Англичанина, що знищив усі його пляни.

В Мадридї, в „Café de la Paix“, на площі Сонця, Манфред із цинічною і саркастичною усьмішкою читав також відривки тої статї своїм трьом товаришам, із яких два сьміяли ся весело, а третій, незграбний і валуїковатий, сидів мовчки з виразом страху в очах.

РОЗДІЛ II.

ВІРНІ ТОВАРИШІ.

Не знаю напевно, але здаєть ся, що то лорд Гледстон сказав був, що нема нічого страшнішого, лютішого і небезпечнішого від сказаної вівці, а ми додамо зі свого боку, що нема більш нездержливого і балакучого чоловіка, як дипломат, що стратив ґрунт під ногами.

У кожного чоловіка, не вважаючи на привичку тримати язик за зубами і простувати до визначеної мети з усякими можливими хитрощами, як прийнято поступати у всіх дипломатичних кружках європейських держав, надходить усе таки хвиля, коли він забуває всяку обережність і поводить себе як звичайний смертельник. Звідки походить такий переверот, невідомо доси і люди, що займають ся психологією і мають масу наукових даних, не можуть доси пояснити того умового процесу.

Сер Філіп Рамон був оригінальний чоловік і я сумніваю ся, чи є на світі сила, що могла б його приневолити змінити постанову, яку він раз зробив і у справедливості якої був переконаний.

Сер Філіп мав залізну волю; він був високого росту, з великим підбородком і великим ротом; його очі визначали ся сталевим блиском, таким власне блиском, який подбуєть ся або у знаменитих генералів, або у лютих злочинців. Та не вважаючи на те, хоч очевидно сього не міг ніхто підозрівати, сер Філіп Рамон бояв ся тих наслідків, які зайдуть, коли задумане ним діло буде доведене до кінця.

Багато людей мають вид героїв, а в самій річі вони величезні боягузи; сміють ся з небезпеки, але в душі живуть вічно під страхом смерти.

В судових процесах подбують ся постійно оповідання про таких суб'єктів.

Але міністер заграничних справ був цілковитою суперечністю в тими особами, хоч люди, обдаровані фізичною силою, назвали б його боягузом за страх перед смертю...

— Коли проведенє вашого проєкту грозить вам такою небезпекою — сказав серу Рамону прем'єр-міністер, сидючи з ним на дружній балачці два дни по надрукованю газетної статі — то чому не відкличите його? В парламенті тепер далеко важнійші справи, тим більше, що наші засідання кінчать ся незабаром.

Всі присутні згодили ся з тим.

— У нас багато причин, аби відложити той проєкт. Передовсім мусить бути порішене кольтоніяльне питанє, яким заінтересований увесь край.

— Ні й ні — при тім міністер заграничних справ ударив кулаком по столі — я так постановив і мій проєкт мусить перейти. Ми не додержуємо слова даного Еспанії, хитримо з Францією й

іншими заприязненими державами; я обіцяв провести той проєкт і проведу його за всяку ціну, хоч би там була й тисяча небезпек для мене.

Прем'єр міністер стиснув плічми.

— Даруйте мені, Рамоне, що й я вмішаюся — сказав присутній при тім міністер справедливости — але я думаю, що ви поступили необережно, давши пресі так багато подробиць. Я знаю, ми давніше згодилися з тим, аби в сій справі ви поступали виключно відповідно до свого погляду, але все таки я не припускав ніколи, аби ви — якби то ліпше сказати? — дійшли до такої щирости.

— Моя, як ви висловили ся, сер Джордже, щирість, не може бути тепер предметом дискусії — відповів йому уперто Рамон.

Швидко потім, коли міністер фінансів проходив разом із молодим канцлером вулицею, останній прошептав: „Старий осел“, на що зберегач британських фінансів весело усміхнувся.

— Правду кажучи — промовив він — Рамон дійсно в страшно прикрім положеню. Історія „Суду чотирьох“ циркулює по всіх клубах і один добродій, якого я здивав нині у карльтонській ресторані, переконував мене, що небезпека для Рамона існує дійсно. Той добродій говорив зовсім серйозно, він лише що вернув із Полудневої Америки і бачив, як ті люди робили там.

— А щож то була за робота?

— Перед вісьмома місяцями — ви знайдете се в реєстрі їх злочинів — вони повісили президента одної маленької забутої республіки. А що, чи не дивний випадок? Вони забрали його серед ночі з постелі, заткали рот, завязали очі, віднесли до міської тюрми, куди дістали пропуск, і там повісили його на міській шибениці, а самі втекли.

Міністер справедливости представив собі ясно всю трудність виконання такої штуки і що лиш хотів розпитати канцлера про всі подробиці тої справи, коли другий член парламенту, дігнавши їх, забрав його з собою.

— То все дурниці — проворкнув злобно міністер справедливости.

Коли міністер заграничних справ під'їздив під парламент у своїй колясці і минав їх, нарід витав його гучно. Але його не тішило те, бо він не добивав ся зовсім популярности. Ті крики, доказуючи, що всім зрозуміла небезпека, на яку він виставляв себе,

гнівали його і огортали холодом. Йому приємнійше було би думати, що ніхто не вірить істнованню того таємничого „Суду чотирьох“, а думка, що нарід постараєть ся усунути їх із його дороги, тішила б його. Бути популярним або не бути, се не було важне для його плянів, але він усе таки вірив у грубе народне чутє.

На корідорі парляменту окружило його кілька членів із його партії; схвильовані, бажаючи дістати від нього ще нові відомости, вони в душі всі бояли ся його острого язика.

— Слухайте, сер Філіп — спитав його один із них, товстий і неповоротвий — що то за грізні листи? Невже ви будете звертати на них увагу? Я на протязі своєї карєри діставав також два чи три рази листи.

Міністер відвернув ся нетерпливо від тої групи, але Тестер зловив його за рукав.

— Слухайте! — знов сказав він йому.

— Ідїть до чорта! — буркнув виразно міністер заграничних справ і звернув ся швидким ходом до свого кабінету.

— Що за неприємний характер у того чоловіка! — з розпукою промовив Тестер. — Але се факт, що старий Рамон упадає на силах! Хочеть ся йому звертати увагу на якісь листи з погрозами! Адже я також дістаю їх!

Група мужчин, що сиділа в фойє, обговорювала питанє „Суду чотирьох“ зовсім примітивно.

— Загалом ся справа не варта того, щоб із за неї тратити слова, — сказав один із членів глибокоумно.

— Якась мітична чвірка підоймила проти себе всі поліції усіх частин сьвіта!

— Крім Німеччини — перебив йому член парляменту Скот.

— О, прошу вас, полишім Німеччину на боці — сказав благально перший співбесїдник.

— Я бажав би, Скоте, аби ми хоч раз могли обговорити якусь справу, в якій не кладено би на взір усіх німецьких інституцій.

— Того не можна зробити! — завважив веселий Скот, всїдаючи на свого улюбленого коника. — Пригадайте собі, що сам виріб стали і велїва дає там робітникам на 43% більше, як у нас.

— Як ви думаєте, візьме Рамон назад свій проєкт? — спитав другий член парляменту, перериваючи йому.

— Рамон? О, ні! Він швидше умре, ніж зробить те.

— Се все дуже дивне — сказав перший і всі згодили ся з ним.

— За давних часів, коли старий Баско був іще молодим послом — і бесідник указав при тім на старого, згорбленого сенатора, що підходив до крісла — в ті часи...

— Я думав, що старий Баско уступив уже давно — перервав йому розсіяно другий.

— В ті часи — говорив далі попередній — перед повстанням в Індії...

— Говорячи про цивілізацію, не можна сказати — промовляв далі в запалом Скот — що Німеччина осягнула ту точку розвитку, де...

— Як би я був на місці Рамона — сказав другий — я знав би, що робити! Я пішов би на поліцію і сказав там: „Слухайте“...

В тій хвилі задзвонено сильно і всі члени парламенту увійшли до середини.

По скінченню першої половини засідання, на яким ухвалено вже одну важну справу, всі повернули знов до перерваної розмови.

— Я все казав і ще раз повторяю — сказав один із членів — що правдивий державний діяч повинен зовсім забути про свої особисті інтереси.

— Справедливо! — крикнув хтось.

— Так, забути про свої інтереси — говорив бесідник. — Він повинен передовсім служити вітчизні! Памятаєте, що я сказав недавно Баррінгтону? Я йому сказав: „Поступки міністра повинні бути передовсім одобрені збором виборців, яких делікатне розуміне... ні... не те, яких висші міркуваня... ні... знов не те... але на кожний випадок я йому сказав і пояснив, у чім лежать „обовязки міністра“ — закінчив бесідник непевно.

— А ось я... — зачав другий, але в ту хвилю підійшов до них слуга із тацюю, на якій лежала сіра коверта.

— Не згубив хто з вас, панове, сього листа? — спитав він.

Один із тих, що сиділи ближше, взяв лист і настромив пенснє.

— До членів парламету — прочитав він і поглянув на всіх.

— Се правдоподібно рекляма якогось товариства — сказав грубий панок — я дістаю їх сотками і кілька день тому...

— То занадто тонкий лист на рекляму — сказав перший, важучи лист на руці.

— Може просьба про патент — не замовкав перший — я дістаю їх кожного ранка. Минулого тижня прислав мені один панок...

— Та прочитайте-ж лист — запропонував хтось, і балакун послушав його. Він прочитав кілька стрічок і страшно почервонів.

— Чорт би се взяв — пробуркотав і став читати голосно:
„Горожане!

„Правительство задумало завести новий закон, що віддавав би в його власть найкрасших людей, які призначені бути спасителями своєї вітчизни. Ми повідомили вже міністра, в якого руках є сей проєкт (його імя стоїть на кінці листа), що коли він не відкликче його, ми убємо його.

„Не бажаючи доходити до такої крайности і знаючи міністра як чесного і сьмілого чоловіка, ми всіми силами силкуємо ся уникнути виконання свого присуду і тому просимо всіх членів парламенту ужити цілого свого впливу, аби приневолити міністра взяти назад той проєкт. Коли-б ми були прості убійці або дурні анархісти, нам легко було би пімстити ся безкарно на всіх членах парламенту, але ми того не бажаємо, а на доказ, що наша погроза не простий жарт, просимо поглянути під столик коло вікна в тій кімнаті; там знайдете пекольну машину, доволі приспособлену, аби могла розірвати більшу частину парламенту.

(Підпис): „Суд чотирьох“.

„P. S. Ми не клали до машини ні розривного ключа, ні рурки, тому можна її безпечно рушати“.

Усі зблідли слухаючи того листу. Його тон був незвичайно переконуючий і всі поневільно звернули очи до вікна. Так, дійсно, там під столом стояло щось чотиригранне, чорне, від чого всі законодавці мимохіть відступили. Добру хвилю стояли так, як закопані, а потім відразу кинули ся всі до виходу.

* * *

— Що то за містіфікація? — спитав прем'єр-міністер на швидку прикликаного експерта, але той похитав тільки головою.

— Усе точнісінько як написано в листі — сказав він серіозно — навіть рурки нема дійсно.

— Отже вона...

— Була доволі сильна, аби висадити в повітря цілий парламент, сер — була відповідь.

Прем'єр-міністер заходив по кабінеті в важуреним лицем. Підійшовши в задумі до вікна, звідки видно було терасу, він побачив на ній масу політиків, що говорили всі параз і сильно жестикулювали.

— Так, се дуже, дуже серйозне, дуже, дуже серйозне — промовив він тихцем і додав голосно: — Ми так багато сказали, що можемо говорити й далі. Подайте газетам звістку про нинішній випадок, яку вважаєте потрібною, а можете дати їм і текст листу.

Він подзвонив і увійшов тихцем його секретарь.

— Напишіть до комісаря — сказав прем'єр-міністер — і запропонуйте 1000 фунтів нагороди тому, хто pomoже арештувати того, що положив тут сю річ, і приобіцяйте цілковите прощення, коли донощик буде співучасником.

Секретарь вийшов, але поліцейний експерт чекав.

— Чи ваші люди відкрили, як дістала ся сюди та машина?

— Ні, сер, хоча всі дежурні поліцаї були переслухані поодиноко. Вони запевнюють, що ніхто з посторонніх людей не входив і не виходив із парламенту.

Прем'єр-міністер задумано гриз собі уста.

— Дякую вам — сказав, і експерт вийшов.

В тім часі йшла оживлена розмова на терасі.

— Я стояв зовсім близько — говорив грубий, поважний панок — і слово чести, і доси тремчу на згадку про се! Памятаєте, Мейлін? Я власне говорив про обовязки міністра.

— Я спитав слугу — говорив другий — що приніс лист: „Де ви знайшли його?“ — „На землі, сер“ — відповів він. — Я думав, що то просьба про патент і не хотів отворити, але хтось...

— То я — обізвав ся гордо грубий панок — памятаєте, я що говорив...

— Так, так, ви — згодив ся тамтой.

— Я отворив лист і прочитавши перші стрічки, сказав: „Чорт би се взяв“, потім прочитав увесь лист і зразу не міг зрозуміти його значіня, то є...

* * *

В кафешантані на Оксфордській улиці були закуплені три крісла першого ряду одно при другім. Пів до осьмої прийшов Манфред, олягнений скромно, о осьмій з'явив ся Пойкарт, подібний до доволі багатого чоловіка середних літ. Пів до девятої увійшов

Гонзалес і спитавши про програму найчистішою англійською мовою, сів між двох приятелів. У тій хвилині, як галерія ревла оплескуючи патріотичну пісню, Манфред усміхаючися сказав звернений до Леона:

— Я прочитав усе в вечірній газеті.

Леон махнув бистро головою.

— Тоді мало не зайшла неприємність, — сказав він спокійно. — Коли я входив до парламенту, хтось сказав: „Я думав, що старий Баско уступив“ і один із них мало не підійшов поговорити зі мною.

Переклав В.

(Далі буде).

МАРІЯ ЮЛЬЧЕНКО-ЗДАНОВСЬКА.

П І С Н Я.

Пісня селянська, пісня людова
Просто від серденька щирого леть ся;
Вираза, дзвінка і надто чудова, —
Вільна, мов пташка, що по небу веть ся.

То про сирітську злюю недолю
Чуло до серця вона промовляє,
То про козацьку вільную волю,
Про славу колишню по сьвіту лунає.

І про вишневий садок, і про зорі,
І про дівочу красу молодую...
Про Запорожця та синєє море,
Та про турецьку неволю тяжкую.

Дзвінко бренить вона, широко леть ся
Срібною хвилею, — впицу не має...
То по над ниву мов ластівка веть ся,
То по над хмари з орлами літає.

Слухаєш пісню ту любу та щиру
І яснії мрії знов в серці розбудиш...
І знов почуваш надію і віру
В правду сьвятую, і лихо забудеш.

Лий ся-ж, безхитросна пісне убога,
Дзвінко брени там, де стомлені люди
Під тяжкою праці звивають до Бога...
Влий їм утіху у стомлені груди.

